

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/jakab-gyorgy-tarsadalmi-allampolgari-es-gazdasagi-ismeretek-az-uj-nemzeti-alaptantervben-es-a-kerettantervekben-03-02-13/>

Jakab György

Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

Az integráció mérlege és lehetőségei

Az új tantervi szabályozás továbbra is nagy hangsúlyt fektet az állampolgári nevelésre és oktatásra. Mindez egyrészt megmutatkozik az általános nevelési célok megfogalmazásában is, hiszen lényegében minden elem a tárgy közvetlen pedagógiai céljaira, a direkt módon történő szocializációra vonatkozik:

- az erkölcsi nevelés,
- nemzeti öntudat, hazafias nevelés,
- állampolgárságra, demokráciára nevelés,
- az önismeret és a társas kultúra fejlesztése,
- a családi életre nevelés,
- a testi és lelki egészségre nevelés,
- felelősségvállalás másokért, önkéntesség,
- fenntarthatóság, környezettudatosság,
- pályaorientáció,
- gazdasági és pénzügyi nevelés,
- médiatudatosságra nevelés.

A tartalmi követelmények vonatkozásában szintén megtalálhatóak mind az általános iskolai, mind pedig a középiskolai tervekben a korábbi társadalomismeret tantárgy legfontosabb elemei a családi viszonyok bemutatásától a társadalmi rétegződésen, alkotmánytani, jogi és pénzügyi ismereteken át egészen a globális kérdésekig. Ebben az értelemben a tantárgyi terület komplex, interdiszciplináris jellege sem változott, amit hangsúlyozottan mutat az új elnevezés is.

Ugyanakkor sok tekintetben szemléletváltás figyelhető meg ezen a területen, amely közvetlenül nem a tantervi szövegben mutatkozik meg elsősorban, hanem az abból következő iskolai gyakorlatban jelenik majd meg. Ez legfőképpen a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek iskolai státusára vonatkozik. Egyrészt arra, hogy ez a terület már nem önálló tantárgyként, hanem a történelem tantárgy részeként (integrált elemeként) jelenik meg a továbbiakban az iskolákban. Ez több szempontból is radikális változást jelent. Egyrészt akarva-akaratlanul csökkent a terület oktatáspolitikai súlya, hiszen az önálló tantárgyi keret – még ha az csupán modultantárgyi keret is - nyilvánvalóan egzisztenciális biztonságot jelent mind a tananyag, mind pedig az érintett tanárok számára. Ebből a szempontból például szabályozandó ellentmondást hordoz az érettségi kérdése. Jelenleg ugyanis két olyan közép- és emelt szinten működő érettségi tárgy létezik – társadalomismeret, illetve ember- és társadalomismeret, etika –, amely az önállóan létező társadalomismeret, illetve etika tárgyakhoz köthető. Ezek helyzetét óhatatlanul rendezni kell, illetve (elkerülendő a sajnálatosan gyakori pazarlást) érdemes újragondolni a történelem tantárgy viszonylatában.

A szemléletváltás másik alapvető eleme az ismeretátadás és a szociális készségfejlesztés viszonyrendszerének és arányainak megváltozásából adódik. A korábbi társadalomismeret tananyag (és oktatás) ugyanis, bár rendelkezett olyan ismeretanyaggal – szociológiai, politológiai és közgazdasági fogalomrendszer -, amely szervesen összekapcsolható a történelemoktatással, de legalább annyira fontos feladata a szociális készségek gyakoroltatása, a diákok társadalmi tapasztalatainak közvetlen feldolgozása.

Jakab György: Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

Mindez azt jelentette, hogy a tárgy induktív jellege lehetővé tette, hogy a diákok közvetlenül is érintkezzenek a társadalmi gyakorlattal: támogatta és értékelte a diákönkormányzatokban való részvételt, a civil társadalom szervezeteiben való tevékenykedést, a karitatív munkát, a tényleges diákvállalkozások működtetését, az egyéni és csoportos projektekben való aktív és produktív részvételt.

A történelem tantárgy keretében ez a projektszemlélet nehezebben érvényesíthető. Nemcsak azért, mert ez a nagyon is jelenelvű és konkrét tevékenységekre épülő megközelítés idegen a történelemtanárok számára, hanem azért is, mert a történelem tantárgy hagyományosan leíró jellege és tanóra-centrikussága ezt a gyakorlat-centrikusságot és projektelfogást nem igazán tudja képviselni. A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tananyagának valóságos integrálása a történelem tantárgyba tehát eleve azt feltételezi, hogy az ezt a tantárgyi elemet tanító pedagógusokat fel kell készíteni egy, a megszokottól eltérő iskolai gyakorlatra. Ellenkező esetben csupán írott malaszt marad a tantervekben megfogalmazott jelenismereti tananyag meghatározó része a történelemórákon, mivel az amúgy is jelentős időhiányban szenvedő történelemtanárok – többek között éppen az új tantárgyi terület bevezetése miatt is növekszik ez az időhiány – csupán a látszatok és statisztikák szintjén foglalkoznak majd ezzel a területtel.

A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tananyagának integrálása a történelem tantárgyba természetesen számtalan előnnyel is járhat, de ehhez a tantervek megfogalmazásán túl többféle segítségre volna szükség. Egyrészt lehetővé válna az a sokat hajtogatott pedagógiai elv, hogy a történelmi folyamatok megismerésének „másik” alapvető célja az, hogy a felnövekvő nemzedékek könnyebben el tudjanak igazodni a jelenismereti eszközökkel nehezebben átlátható aktuális társadalmi viszonyok között, hogy a történelemben megfogalmazható tanulságok közvetlenül is feldolgozhatóvá válhatnak a jelenkori problémák tárgyalásakor. Legalább ennyire izgalmas lehetőséget kínál ez az integrációs helyzet a két tényleges helyzet összekapcsolásának kimunkálására. Az elmúlt évtizedekben ugyanis már sokféle próbálkozás történt, hogy szervesen integráljuk ezt a két területet: egy-egy fogalom (például demokrácia, nemzet, család, hátrányos helyzet stb.) történelmi fejlődésének bemutatása, mélységelvű történelemoktatás, összehasonlító életmódtörténet. A mostani helyzet lehetőséget kínál tehát arra is, hogy a jelenben fontos kérdések és problémák előtörténetét, „létrejövését” mutassuk be, de arra is, hogy a történelmi folyamatok tanulságait ténylegesen elvigyük a jelenig – segítve ezzel a diákok tényleges társadalmi tapasztalatainak értelmezését, tudatosítását.

A társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek sajátosságai

A jellemzően az általános és középiskola utolsó félévében megjelenő integrált tantárgyi terület alapvető célja az, hogy közvetlenül is segítse a diákok szocializációját, hogy komplex társadalomtudományi eszköztár felhasználásával segítse a tanulókat az egyre bonyolultabbá váló társadalmi viszonyok közötti eligazodásban. Mindez három, látszólag elkülönülő, de a gyakorlatban szorosan összetartozó szinten és módon fogalmazódik meg, amelyekhez roppant sokféle pedagógiai megközelítés és módszer társul.

A stúdium egyik alapvető célja az, hogy a különböző társadalomtudományok (szociológia, szociálpszichológia, politológia, jogtudomány, közgazdaságtudomány, stb.) alapvető fogalomrendszerét és megközelítési módját bemutassa a diákoknak, amelyek segítségével képesek legyenek tudatosítani meglévő társadalmi tapasztalataikat is. Ugyanakkor közvetítenie kell azokat az alapvető ismereteket is, melyek az aktív és felelősségteljes állampolgári léthez szükségesek. Ez a fogalomrendszer könnyen és egyértelműen összekapcsolható a történelemoktatással, hiszen lényegében nem új fogalmakról van szó, hanem a különböző történelmi korokban már megjelenő kategóriákról.

A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* másik célja az, hogy közvetlenül is segítse a diákok szocializációs szükségleteit. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a tárgy kiemelt fontosságúnak tartja a diákok azon készségeinek – kommunikációs, döntési, együttműködési stb. – erősítését, amelyek a sikeres társadalmi beilleszkedéshez szükségesek. Másrészt

Jakab György: Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

hasonló célból gondolkodási és cselekvési mintákat, szerepeket kíván közvetíteni a diákok számára. Ezek a feladatok némi tananyag-fejlesztési kiegészítéssel szintén viszonylag könnyen integrálhatóak, hiszen a beszélgetések, viták, kisebb dramatizálások, csoportfeladatok, projektmódszerek már nem idegenek a történelemtanároktól. Itt elsősorban az időhiánnyal kell majd megküzdeni, hiszen ezek a módszerek nagyon időigényesek, miközben meg „a tananyaggal haladni kell!”

A tárgy bevezetésének harmadik fontos célja az, hogy a diákok – életkori sajátosságaiknak megfelelően – közvetlen tapasztalatokat szerezzenek a társadalmi, gazdasági és politikai rendszer működéséről. A tapasztalati tanulás ebben az esetben azt jelenti, hogy a tárgy keretében a diákok aktív módon tevékenykedhetnek a diákönkormányzatokban, önkéntes feladatokat vállalhatnak társadalmi (karitatív) szervezetekben, diákvállalkozásokat hozhatnak létre és közreműködhetnek különböző iskolai és iskolán kívüli projektekben. Mint korábban már volt szó róla, ez a feladat tűnik a legnehezebben megvalósíthatónak. Ennek az elemnek az érvényesüléséhez mindenképpen szükség volna arra, hogy a tanítás során bevonhatóvá váljon a délutáni sáv, a szabadidő-szervező kolléga, a rendelkezésre álló karitatív szervezet az önkéntes munka szervezője.

8. évfolyam – kb. 25 óra

Az általános iskola utolsó évfolyamán megjelenő *Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* egyfelől lezárásnak is tekinthető a társadalomtudományi oktatás és nevelés vonatkozásában. Ebben az értelemben a történelem tantárgy keretébe integrált tárgy feladata az, hogy összefoglalja és a jelenre, a diákok saját életére vonatkoztassa a korábban megtanult társadalmi, gazdasági és politikai fogalmakat és viszonyrendszereket.

Másfelől ez a tárgy a továbblépés előkészítése is, hiszen 14 éves kortól felgyorsul a szocializáció, egyre fontosabbá válik az állampolgári jogok és kötelességek megismerése és tudatos gyakorlása, a gazdasági viszonyok működésének átlátása, illetve a vállalkozói szemlélet elsajátítása, az egyre bonyolultabbá váló társadalmi helyzetek reális értelmezése. Ráadásul az utak itt már radikálisan elválhatnak, hiszen az adott korosztály egy része már elindul a munka világa felé: hamarosan munkaszerződést kell kötnie, vagy közvetlen munkaviszonyt is kell létesítenie. Ebben az értelemben a tárgy tanításakor meghatározó szerepet tölthet be a pályorientáció, illetve a gazdasági és a pénzügyi nevelés.

Ebben a helyzetben különösen fontos, hogy az életkorhoz és a heterogén tanulói motivációkhoz, illetve készségekhez illeszkedő társadalomtudományi fogalmi értelmezési keretek mellett, a mindennapi tapasztalatokra épülő konszenzusos értelmezéseket is kapjanak a diákok, és lehetőség szerint közvetlen tapasztalatszerzésre is legyen módjuk.

A fő cél tanulók társadalmi beilleszkedésének, egyéni érvényesülésének és közösségi felelősségvállalásának elősegítése. A diákok olyan képességeinek fejlesztése, amelyek a társadalmi környezetük különböző mintáinak bemutatásán keresztül, a különböző alternatívák ismeretében és cselekvési formák birtokában tudjanak számukra ismeretlen helyzetben is eligazodni, dönteni és az általános emberi és polgári normáknak megfelelően viselkedni a későbbiekben. Mindez feltételezi a társadalmi együttélés és együttműködés írott és íratlan szabályainak értő ismeretét, az erre irányuló készségek fejlesztését és a társadalmi gyakorlatban történő érvényesítését.

Az alapvető célokhoz tartozik még az is, hogy fejlessze a fiatalok társadalmi tájékozottságát és tájékozódási képességét, valamint, hogy megalapozza a demokratikus közéletben való tudatos részvételüket és felkészítse a tanulókat a gazdasági jelenségek értő szemléletére, a tudatos gazdasági szerepvállalásra. Fontos cél még az is, hogy tudatosítsa a diákokban a társadalomban élő egyén jogait és kötelezettségeit, valamint a közügyekért viselt felelősségét.

A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tartalmi elemei a 8. évfolyamon a következők:

1. Társadalmi szabályok
  - Szokás, hagyomány, illem, erkölcs.

Jakab György: Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

- A jogi szabályozás sajátosságai.
  - Jogok és köteleességek.
  - Az alapvető emberi jogok. A gyermekek jogai, diákjogok.
  - Egyenlőség és egyenlőtlenségek a társadalomban.
  - Tapasztalatszerzés: valamilyen hivatalos ügy elintézésében.
2. Állampolgári alapismeretek
- Államformák (királyság, köztársaság).
  - Politikai rendszerek (demokrácia, diktatúra).
  - A demokratikus állam működésének alapelvei (hatalommegosztás, hatalomgyakorlás és társadalmi kontroll).
  - Állampolgári jogok és köteleességek.
  - Magyarország politikai intézményei (államszervezet és társadalmi érdekképviseletek).
  - A média, mint hatalmi ág. A nyilvánosság szerepe a közéletben.
  - Tapasztalatszerzés: részvétel a diákönkormányzat munkájában.
3. Pénzügyi és gazdasági kultúra
- A gazdaság legfontosabb szereplői, és kapcsolatuk a piactudományban (háztartások, vállalatok, állam, külföld, piac, pénzügyi közvetítők).
  - A pénz funkciói és formái (érme, bankjegy, pénzhelyettesítők, bankkártyák). Az infláció.
  - Pénzügyintézetek és tevékenységük (betétgyűjtés, hitelezés, kamat, tőke, árfolyam).
  - Egy diák gazdasági szerepei (munka, fogyasztás, gazdálkodás a zsebpénzzel).
  - Tapasztalatszerzés: internetes tájékozódás árfolyamokról és befektetési lehetőségekről.
4. Háztartás és családi gazdálkodás
- Családi bevételek: munkával szerzett jövedelmek, nem munkával szerzett jövedelmek (társadalmi juttatások, tulajdonból származó jövedelmek, örökség, nyereség, vagyon).
  - Családi kiadások: létszükségleti kiadások (élelem, ruházkodás, lakás, közüzemi szolgáltatások), egyéb kiadások (oktatási-kulturális, szabadidős és rekreációs kiadások).
  - Takarékoság a háztartások fogyasztásában és vásárlásában (energiahasználat, beruházás, tudatos vásárlás, hulladékkezelés és újrahasznosítás).
  - Családi pénzügykezelési technikák (megtakarítás és befektetés, hiány és hitel, bankszámlák, bankkártyák és banki műveletek).
  - Tapasztalatszerzés: látogatás egy pénzügyintézetben, a lakossági folyószámlákhoz kapcsolódó banki tevékenységek megismerése.

12. évfolyam – kb. 20 óra

A középiskola utolsó évfolyamán megjelenő *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* a történelem tantárgy keretében szinthez emeli, és egyben magasabb absztrakciós szintre kívánják fejleszteni a diákok társadalomtudományi szemléletét, tudatosságát. Mivel itt is végzős diákokról van szó, ezért ebben az esetben is különösen fontos, hogy a tárgy közvetlen módon is felkészítse a diákokat a tényleges gazdasági és politikai szerepvállalásra: az állampolgári jogok és köteleességek felelősségteljes gyakorlására, az aktív munkavállalói, illetve vállalkozói gondolkodásra és cselekvésre, valamint az országgyűlési és helyhatósági választásokon való részvételre. Az állampolgári nevelés közvetlenebb pedagógiai fejlesztési céljai és feladatai az aktív és felelősségteljes állampolgári lét gyakorlásához szükséges készségek megalapozására és erősítésére irányulnak.

A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* esetében különösen fontos kérdés az ismeretátadás és készségfejlesztés „hatékonyan működő” arányának megtalálása, ami

Jakab György: Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

persze legfőképpen az órai munka szervezésében jelenik meg. Egy ilyen jellegű tárgynak ugyanis az alapvető társadalomtudományi ismereteken túl politikai és szociális mintákat, készségeket is kell közvetítenie. Szemlélete szorosan kötődik az aktuális társadalmi gyakorlathoz, illetve a diákok társadalmi tapasztalataihoz. A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* módszertani sajátossága az induktivitás, amely a tanítás személyességében és a társadalmi gyakorlathoz való közelségben jelenik meg. A diákok társadalmi tapasztalatai ugyanis sok esetben ellentmondanak az iskolában tanult eszményeknek, elveknek és fogalmi általánosításoknak. Ezáltal könnyen hiteltelenné válhat mind a tanár, mind a tananyag. A pusztá ismeretátadás mellett tehát mindenképpen szükség van a személyes élményekre építő készségfejlesztő módszerekre is, amelyek megalapozzák és fejlesztik a diákok szociális, erkölcsi és jogi érzékét.

Mivel nemcsak ismereteket szeretnénk átadni a tanulóknak, hanem viselkedési mintákat, szemléletet is, ezért az órákon folyó problémamegoldó munkát egyfajta „társadalmi gyakorlótérnek”, szimulációs helyzetek tekintjük, ahol a diákok – „még nem élesben” – megismerkedhetnek a társadalmi viszonyok valóságos működésével, erősíthetik döntési- és problémamegoldó készségeiket, empátiájukat és toleranciájukat. Ebből következően a tanítás során két végletes módszert mindenképpen ajánlatos elkerülni a tárgy tanítása során. Egyrészt az ún. „kinyilatkoztató” előadásokat, a prédikálást, amely megfosztja a személyességtől, az élményszerűségtől a tárgyat – és hiteltelenné teszi magát a tanárt is. Másrészt az is lényegi eltérést jelent a tárgy tényleges funkciójától és szemléletétől, ha kizárólag a diákok személyes érdeklődésére, tapasztalataira építjük az óra menetét: a *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tanítása, illetve tanulása „nem parttalan beszélgetéseket jelent a világ dolgairól”, hanem szisztematikus építkezést.

A tananyag témái ugyanis nem ötletszerűen kerültek egymás mellé, hanem egy előre meghatározott fogalmi rendszer alapján. Tartalmi értelemben tehát ennek a – kerettantervben leírt - fogalmi rendszernek az árnyalt, saját élményként, felfogott elsajátítását tekintjük a tananyag egyik alapvető követelményének. Ennek a legfőbb előnye az, hogy egyrészt biztosítjuk számukra a társadalmi viszonyok értelmezéséhez szükséges fogalmi keretet, másrészt pedig az, hogy részben a tanártól, részben egymástól megtanulják, hogy a hasonló eseteket – melyekkel életük további részében találkozhatnak majd – hogyan „dolgozzák” fel. A tananyag másik alapvető követelménye tehát a problémák, konfliktusok társadalomtudományi értelmezésének, valamint feldolgozási módjainak megismerése és elsajátítása.

A *társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tartalmi elemei a 12. évfolyamon a következők:

1. Társadalmi ismeretek
  - Családformák a mai világban. Kortárscsoport és ifjúsági szubkultúrák.
  - A helyi társadalom, civil társadalom, önkéntesség.
  - Nemzet, nemzetiség. Kulturális és etnikai kisebbségek Magyarországon.
  - Esélyegyenlőtlenség és hátrányos társadalmi helyzet. Társadalmi felelősségvállalás és szolidaritás.
  - A nagy ellátórendszerek (egészségügy, társadalom-biztosítás, oktatás) megismerése.
2. Állampolgár vagyok
  - Állampolgári jogok és köteleességek.
  - Magyarország és az Európai Unió politikai intézményrendszere.
  - A magyar és az európai állampolgárság legfontosabb ismérvei.
  - A magyar választási rendszer (országgyűlési és helyhatósági választások). A politikai részvétel formái. A közvetett és a közvetlen demokrácia eszköztára.
3. Pénzügyi és gazdasági kultúra
  - Az állam gazdasági szerepvállalása, kapcsolata a gazdaság szereplőivel. Az állam bevételei. Az állam stabilizációs, redisztribúciós és tőkeallokációs feladatai.

Jakab György: Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben

- A költségvetési és monetáris politika eszköztára, szerepe a gazdaságpolitikai célok megvalósításában.
- A pénzpiac működése, megtakarítók és forrásigénylők. A pénzügyi közvetítők helye a nemzetgazdaságban.
- A vállalkozások helye a nemzetgazdaságban, szerepük a GDP megtermelésében. Vállalkozási formák. Vállalkozások létrehozása és működtetése. A vállalkozások és a piac kapcsolata. Az üzleti terv.

4. Munkavállalás

- Munkaerő és piac kapcsolata. Munkaerőpiaci elvárások itthon és külföldön.
- Szakképzettség. Álláskeresési technikák. Pályakezdés, beilleszkedés a munkahelyi közösségbe.
- Munkajogi alapok. Foglalkoztatási formák. A munkaszerződés tartalma.
- A munkaviszonyhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek (munkaszerződés, bérszámítás, adózás, egészségbiztosítás és nyugdíjbiztosítás, kollektív szerződés).
- A munkaviszony megszűnése, munkanélküli ellátás, álláskeresési támogatás, visszatérés a foglalkoztatásba.